

Seda Başahoş
Ayşegül Taşöz
Can İtez
Ekonomi Çalışmaları

Rusya ile Yaşanan Krizin Ekonomiye Olası Etkilerine Nasıl Bakılabilir?

Türkiye'nin, 24 Kasım 2015'te Suriye sınırında Rus savaş uçağını düşürmesinden sonra, Rusya devlet yetkilileri misilleme olarak Türkiye'ye yönelik bir dizi ekonomik yaptırım paketi açıklamıştır. Kremlin'in, "Milli Güvenliği Sağlamak" adı altında yayınladığı kararnamede, Türkiye'den ihraç edilen bazı mallara ithalat kotası getirilirken, ülkenin Turizm Bakanlığı Türkiye'ye tüm turları askıya almıştır. Ekonomik yaptırımların içerisinde, enerji sektöründeki büyük projelerin (ikili hükümet anlaşmalarının) askıya alınması gündeme getirilse de şu ana kadar resmi bir karar açıklanmamıştır. Ekonomik yaptırımlar arasında, 1 Ocak 2016'dan sonra Rusya'da çalışmak için Türk işçi alımının durdurulması da bulunmaktadır.¹ Açıklanan ekonomik yaptırımların, ilk elden Türkiye'nin Rusya'ya ihracatını ve Rusya'dan gelen turizm gelirini etkileyeceği öngörülmektedir. Bu kalemler üzerinden gerçekleşecek gelir kayıplarının, Türkiye ekonomisini etkilemesi beklenmektedir.

¹<http://www.theguardian.com/world/2015/nov/28/vladimir-putin-calls-for-greater-sanctions-against-turkey>

Yazımızda, Rusya'nın Türkiye dış ticaretine ve turizm sektörüne yönelik yaptırımlarının ekonomik etkileri incelenmiştir. İlk kısımda, Rusya yaptırımlarıyla gerçekleşecek gelir kaybının 2016 yılında büyümeyi nasıl etkileyeceği üzerinde durulmuştur. Bu nottaki diğer etki hesaplamalarına örnek oluşturması için, turizm sektörüne yönelik 1 milyon turist kaybı, buna bağlı bavul ticaretinde kayıp ve yaptırıma tabi ihracat kalemlerinin büyüklüğü (767 milyon dolar) kadar ihracat kaybı baz senaryo olarak seçilip, etkiyi ölçmeye yönelik metodolojik yaklaşımla birlikte detaylıca incelenmiştir. Aynı metodoloji kullanılarak, ihracat ve turizmdeki olası değişikliklerin birbirleriyle kombinasyonlarına dayanan 12 senaryo üretilmiştir. Bu senaryolarla birlikte bir etki aralığı belirlenmiştir.

Yazımızın ikinci kısmında, gelir kayıplarına konu olan ihracat ve turizm özelinde analizler yapılmıştır. Analizlerde, yaptırımların Rusya ile ihracatımızı ve Türkiye'nin turizm sektörünü nasıl etkileyebileceği, mevcut durum ve olası etkiler göz önünde bulundurulmuştur. Ayrıca, ihracat kaleminde en çok gelir kaybının yaşanması beklenen domates için çözüm önerileri getirilmiştir. Turizm sektöründe ise gelir kaybının en çok hangi illeri etkileyeceği tartışılmıştır.

Rusya'nın Yaptırımlarının Gelir ve Büyüme Üzerindeki Etkileri

Rusya ile yaşanan kriz sonrasında, Rusya devlet yetkililerinin Türkiye'ye uyguladığı ekonomik yaptırımların iki kanalda gerçekleşmesi beklenmektedir. Bunlardan ilki, Rusya'ya ihraç edilen stratejik mallara getirilen ithalat yaptırımlarıdır. Rusya'nın ithalat yasalarına takılan malların Türkiye için ihraç değeri 2014 yılında toplam 767 milyon dolardır. İkinci kanal ise turizmdir. 2014 yılında Türkiye'ye gelen Rus turist sayısı 4 milyon 479 bindir. Rus turistler, 2014 yılında kişisel harcamalar ve paket tur kapsamında 2,8 milyar dolar harcama yapmışlardır. Aynı yıl için, Rus turistler cari işlemler dengesine bavul ticareti kalemi altında 4,3 milyar dolar katkı sağlamıştır ². Turizm sektörüne yönelik yaptırımlardan sonra gerçekleşecek negatif şokun 1 milyon Rus turist gelmesini engelleyeceği varsayımıyla, bavul ticaretiyle ³ beraber turizm gelirlerindeki doğrudan azalmanın yaklaşık 1,5 milyar dolar olması beklenmektedir.

İhracat, turizm ve bavul ticareti gelirlerindeki azalmanın ekonomiye dolaylı etkisi, Türkiye ekonomisinin gelir-tüketim ilişkisi üzerinden (çarpan katsayısı) ⁴ ile açıklanmıştır (Tablo 1). Buna göre, ihracattaki doğrudan ve dolaylı gelir kaybının toplam 1,4 milyar dolar olması beklenmektedir. Turizmde yaşanacak gelir kaybının 1,1 milyar dolar; bavul

²T.C. Merkez Bankası, Ödemeler Raporu Dengesi 2014 IV

³Şekil 9'da yapılan tahmin üzerinden, 2014 yılında alışveriş yapma amacıyla gelen ve günübirlik gelen Rus turist başına bavul ticaretinin yüzde 22 düştüğü varsayılmıştır. (TÜİK, Turizm istatistikleri)

⁴çarpan katsayısı = $\frac{1}{(1 - \text{marjinal tüketim eğilimi})}$

Not: Hesaplama ters çarpan etkisi kullanılmıştır (Bkz. Şekil 11).

ticaretinde yaşanacak gelir kaybının ise 1,7 milyar dolar olacağı tahmininde bulunulmuştur. Devlet, Rusya yaptırımlarından kaynaklı ekonomik büyümedeki düşüşü yaklaşık 4 milyar dolar harcama yaparak telafi edebilir ⁵.

Tablo 1: Doğrudan ve dolaylı gelir kaybı (cari fiyatlarla)

	İhracat geliri kaybı <i>(cari fiyatla)</i>	Turizm geliri kaybı <i>(cari fiyatla)</i>	Bavul ticareti gelir kaybı <i>(cari fiyatla)</i>
Doğrudan	767 milyon dolar	585 milyon dolar	950 milyon dolar
Dolaylı	667 milyon dolar	509 milyon dolar	826 milyar dolar
Toplam	1,4 milyar dolar <i>çarpan=1,87</i>	1,1 milyar dolar <i>çarpan=1,87</i>	1,7 milyar dolar <i>çarpan=1,87</i>
Etkiyi telafi etmek için bütçeden yapılması gereken harcama	1,2 milyar dolar <i>(toplam/1,16)</i>	943 milyar dolar <i>(toplam/1,16)</i>	1,5 milyar dolar <i>(toplam/1,16)</i>

Kaynak: TÜİK, Turizm ve Kültür Bakanlığı, Birleşmiş Milletler COMTRADE; TEPAV Hesaplamaları

Rusya yaptırımlarının ekonomiye doğrudan ve dolaylı reel etkisi 4,7 milyar dolar olacaktır ⁶. IMF'in reel büyüme tahminine göre 2016 yılında beklenen reel GSYİH miktarı 856 milyar dolar olacaktır ⁷. Fakat Rusya yaptırımlarından kaynaklanan gelir kaybını hesaba katıldığında reel GSYİH'nin yaklaşık 851 milyar dolar olarak gerçekleşmesi beklenmektedir. ⁸ Bu yüzden, 2016 yılında büyüme yüzde 2,88 değil yüzde 2,44 olarak gerçekleşecektir. Kısacası 2016 yılında beklenen büyüme, Rusya'dan gelen negatif şok ile yaklaşık 0,44 puan düşecektir.

⁵Gelir kaybının telafi edilmesi devlet harcaması dışındaki yollarla da sağlanabilir. (Bkz. İhracattaki Gelir Kaybını Telafi Etmek: Alternatif pazarlara yönelme).

⁶Cari fiyatlarla bu etki, 4,2 milyar dolardır.

⁷2014 yılı için IMF'in Türkiye'nin GSYİH için verdiği rakam cari dolar fiyatıyla 798 milyar dolardır. Bu rakam, 2010 sabit fiyatına göre tekrardan hesaplanmıştır.

⁸İhracattaki gelir kaybı cari dolar fiyatıyla hesaplanmıştır. Reel ekonomik büyümeye katkısını bulmak için, ihracattaki reel gelir kaybını bulmak için dolar cinsinden hesaplanan ihracat deflatörü kullanılmıştır (TÜİK, Dış Ticaret Endeksleri). 2015 yılının ilk üç dönemlik ihracat deflatörlerinin ortalaması alınmıştır.

Tablo 2: Yaptırımların ekonomik büyümeye etkisi (reel etki)

	2014	2015	2016
Tahmin edilen GSYİH (2010 sabit fiyat)	806 milyar dolar (IMF)	831 milyar dolar (IMF)	856 milyar dolar (IMF)
Tahmin edilen GSYİH (2010 sabit fiyat) Rusya yaptırımları sonrası			851 milyar dolar
Büyüme Tahmini (%)	%2,9 (IMF)	%3,04 (IMF)	%2,88 (IMF)
Büyüme Tahmini (%) Rusya yaptırımları sonrası			%2,44

Kaynak: **IMF World Economic Outlook (WEO), October 2015**, TÜİK(Ulusal Hesaplar);TEPAV Hesaplamaları

Yukarıda yapılan tahminler baz senaryo üzerinden yapılmıştır. Ancak ilerleyen günlerde ve 2016'da karşılaşılabilecek olasılıklar seti düşünüldüğünde tek bir senaryo üzerinden yapılan tahminlerin gerçekleşme olasılığı da düşük olmaktadır. Bu nedenle yukarıdaki baz senaryo için izlenilen metodoloji kullanılarak, Tablo 2'de hem turizm hem de ihracat adına farklı senaryolar incelenmiş, bunların kombinasyonlarıyla bir etki matrisi ortaya konmuştur.

İhracat açısından bakıldığında, yaptırım uygulanan mallarının ihracatının bitmesi Rusya'nın yürürlüğe koyacağı hukuki yaptırımların etkisini ortaya koymaktadır. Bu etkinin sadece yaptırım uygulanan mallarla sınırlı kalacağı varsayımını genişleterek, Rusya'nın ihracatın geneline yönelik belli miktarda fiili yaptırımlar uygulayabileceğini hesaba katmak tahminlerin isabetini artırabilir. Bunun yanında, notun ilerleyen bölümlerinde sunulduğu gibi yaptırımların uygulandığı ürünler için alternatif pazarlar bulmak hem kamu hem de özel sektörün vereceği en olası ve sağlıklı tepki olacağı için tahminlerin arasında yaptırımların yarattığı zararın azaltıldığı ihtimalleri bulundurmak gerekmektedir.

Turizm açısından dikkate alınması gereken nokta, Rus turistlerin sayısının azalmasıyla ortaya çıkacak zararın başka milletlerden turistlerin gelmesiyle doldurulabilecek olmasıdır. Ancak diğer ülkelerden gelen turistlerin Türkiye'de yaptıkları harcamalarla alakalı veriler 25 ülkeyle sınırlı olduğu için ve matrisi daha karmaşık yapmamak adına burada yalnızca Rus turist kaybı katmanlaştırılarak incelenmiştir.

Tablo 3: Yaptırım kombinasyonları ve etki matrisi ⁹¹⁰

2016 yılı ekonomik büyüme tahmini %2,88 (IMF)	500 bin Rus turist kaybı		1 milyon Rus turist kaybı		1.5 milyon Rus turist kaybı	
	Gelir kaybı sonrası büyüme tahmini	Gelir kaybı	Gelir kaybı sonrası büyüme tahmini	Gelir kaybı	Gelir kaybı sonrası büyüme tahmini	Gelir kaybı
Ambargo ürünleri - %50*Ambargo	%2,73 (-0,15)	2,3 milyar dolar(2010 sbt fiyatı)	%2,54 (-0,34)	3,9 milyar dolar(2010 sbt fiyatı)	%2,44 (-0,44)	4,7 milyar dolar(2010 sbt fiyatı)
Ambargo ürünleri - %25*Ambargo	%2,68 (-0,20)	2,7 milyar dolar(2010 sbt fiyatı)	%2,50 (-0,38)	4,3 milyar dolar(2010 sbt fiyatı)	%2,38 (-0,50)	5,2 milyar dolar(2010 sbt fiyatı)
Ambargo ürünleri	%2,64 (-0,24)	3,1 milyar dolar(2010 sbt fiyatı)	%2,44 (-0,44)	4,7 milyar dolar(2010 sbt fiyatları)	%2,35 (-0,53)	5,5 milyar dolar(2010 sbt fiyatları)
Ambargo ürünleri+%25*İhracat	%2,30 (-0,58)	5,9 milyar dolar(2010 sbt fiyatı)	%2,10 (-0,78)	7,5 milyar dolar(2010 sbt fiyatı)	%2,00 (-0,88)	8,3 milyar dolar(2010 sbt fiyatı)

Kaynak: IMF World Economic Outlook (WEO), October 2015; TEPAV Hesaplamaları

Tablo 3'te ihracat açısından dört, turizm açısından üç senaryonun kombinasyonları incelenmiştir. İhracatta ilk senaryoda Türkiye, yaptırım uygulanan ürünlerin değerinin %50'si kadarını başka coğrafi pazarlara satabildiği yani alternatif üretebildiği durum dikkate alınmıştır. İkinci senaryoda bu oran %25 olarak kabul edilmiş, üçüncü senaryoda (baz senaryo) ise yaptırıma tabi ürünlerin hiçbirinin satılamadığı durum incelenmiştir. Dördüncü senaryoda ise hem yaptırıma tabi ürünler satılamamış hem de yaptırım dışı ürünlerin toplam değerinin %25'ne tekabül eden ihracat malları Rusya'nın fiili uygulamalarına takılarak ihraç edilememiştir.

Yaptırıma tabi mallara ek olarak geriye kalan toplam ihraç kalemleri içinde Rusya'nın kısıtlama getirme potansiyelinin yüksek olduğu bir diğer sektör tekstildir. Bu değerlendirme, Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB)'nin oluşturduğu Rusya İletişim ve Koordinasyon Masasının verilerine dayanmaktadır. 27 Kasım – 9 Aralık arasında Koordinasyon Masasına gelen şikayetlerin sektörel dağılımı incelendiğinde yaş meyve

⁹Büyümedeki puan kayıplarında aritmetik yöntem kullanılmıştır.

¹⁰2014 yılı için IMF'in Türkiye'nin reel GSYİH için verdiği rakam cari dolar fiyatıyla 798 milyar dolardır. Bu rakam, 2010 sabit dolar fiyatına göre tekrardan hesaplanmıştır. Buna göre, cari dolar fiyatlarıyla hesaplanan GSYİH, önce 2015 yılının üç dönemlik ortalama nominal döviz (dolar) kuru kullanılarak TL cinsine çevrilmiştir. Daha sonra elde edilen rakamlar, 2010 yılı sabit fiyatlarının baz alındığı fiyat endeksine bölünerek *deinflate* edilmiştir. Son olarak, TL cinsinden reel GSYİH rakamları tekrardan 2015 yılının üç dönemlik nominal döviz (dolar) kuruna göre dolar cinsinden hesaplanmıştır. Aynı yöntem turizm gelirleri ve bavul ticareti gelirlerinin 2010 sabit dolar fiyatlarına çevrilirken de kullanılmıştır.

sebze sektöründen sonra en fazla şikâyet gelen sektör tekstil olmuştur. Ek olarak tüm sektörlerdeki şikâyetlerin %51,5'i gümrüklerde ve limanlarda yaşanan sorunlar, % 21,2'si sipariş iptalleri ve ödemeler şeklinde kayda geçmiştir. Tekstil sektöründe Rusya'ya ihracatımız 1,13 milyar dolar olarak gerçekleşmiş olup yaptırım uygulanan ürünler hariç toplam ihracatın %25'ini oluşturmaktadır. Bu nedenle dördüncü senaryo yaptırım ürünlerine ek olarak geriye kalan ihracat değerinin %25'inin de düştüğü varsayımı altında yapılmıştır.

Turizm açısından ise ilk senaryoda, turizm gelirinde yaşanan kayıp açısından 500.000 daha az Rus turist gelmesiyle ortaya çıkacak etki dikkate alınmıştır. İkinci ve üçüncü senaryolarda ise bu rakam sırasıyla bir milyon ve bir buçuk milyon olarak hesaplanarak bir sonuca ulaşılmıştır.

Sonuç olarak incelendiğinde bu 12 senaryonun üç ana senaryo etrafında gerçekleştiği söylenebilir:

•**İyi senaryo:** 500.000 Rus turist kaybı ve yaptırım ürünlerinin %50'sinin alternatif pazarlarda satılabilmesi ile 2016 için tahmin edilen %2,88'lik ekonomik büyümenin 0,15 puanlık düşüşle %2,73 olarak gerçekleşmesi. Toplam reel kayıp 2,3 milyar dolar.

•**Baz senaryo:**1 milyon Rus turist kaybı ve yaptırım ürünleri için alternatif pazar bulunamaması ile 2016 için tahmin edilen %2,88'lik ekonomik büyümenin 0,44 puanlık düşüşle %2,44 olarak gerçekleşmesi. Toplam reel kayıp 4,7 milyar dolar.

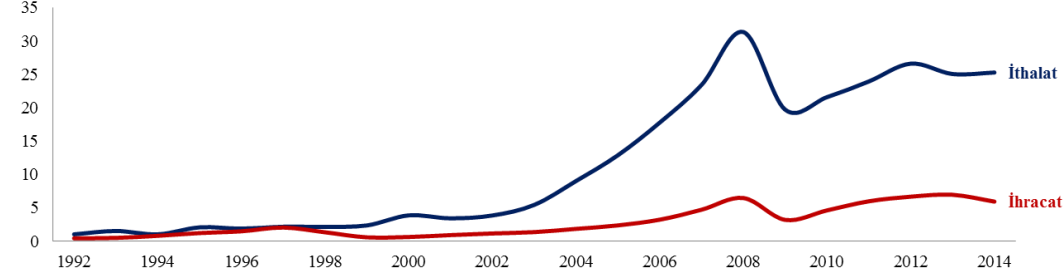
•**Kötü senaryo:**1,5 milyon Rus turist kaybı ve yaptırım ürünlerine ek olarak geriye kalan ihracatın da %25'nin yapılamaması ile 2016 için tahmin edilen %2,88'lik ekonomik büyümenin 0,88 puanlık düşüşle %2,0 olarak gerçekleşmesi. Toplam reel kayıp 8,3 milyar dolar.

İhracat ve Turizm Kalemlerine Olası Etkiler ve Çözümler

Rusya ile olan ikili ticaret ilişkileri ve ihracatta yaptırımlar

Türkiye'nin Rusya ile olan ikili ticaretinde, ithalat önemli bir paya sahiptir. Türkiye, en büyük ithalat partneri olan Rusya'dan 2014'te 25,2 milyar dolar değerinde mal ithal etmiştir. Türkiye, ithalatının yüzde 11'ini Rusya'dan gerçekleştirirken ihracatının sadece yüzde 4'ünü Rusya'ya yapmıştır. İkili ticarete ithalatın ön plana çıkması ise doğalgazda Türkiye'nin dışa bağımlılığıyla açıklanabilir. Doğalgaz haricinde ise Türkiye, Rusya'dan ağırlıklı olarak düşük teknoloji ürünler ithal etmektedir, başlıca ithalat ürünlerine örnek vermek gerekirse bu ürünler demir-çelik, hububat, alüminyum ve alüminyumdan eşya olarak sıralanabilir.

Şekil 1: Türkiye'nin Rusya ile olan ikili ticareti, Milyar ABD \$, 1992-2014

Kaynak: Birleşmiş Milletler COMTRADE, TEPAV hesaplamaları

Türkiye, 2014'te Rusya'ya motorlu kara taşıtları, meyve ve makine ağırlıklı olmak üzere 5,9 milyar dolarlık mal ihraç etmiştir. Toplam ihracatın yüzde 4'ü Rusya'ya giderken; Rusya, Türkiye'nin en çok mal ihraç ettiği yedinci pazardır. Türkiye'nin Rusya'ya olan ihracatının yüzde 10,9'unu motorlu kara taşıtları, yüzde 10,5'ini meyveler, yüzde 9,7'sini makine, yüzde 6,5'ini sebze, yüzde 5,5'ini ise elektronik ürünler oluşturmaktadır. Listelenen orta yüksek teknolojili ürünler; motorlu kara taşıtları, makine ve elektronik; aynı zamanda Türkiye'nin başka pazarlara da yoğun olarak mal ihraç ettiği ürünlerdir. Bir başka deyişle, Rusya bu sektörlerde Türkiye'nin en büyük ihracat pazarı değildir. Sebze ve meyve ihracatında ise Rusya, Türkiye'nin ana partnerlerdendir. Türkiye 2014'te, toplam sebze ihracatının yüzde 35,5'ini, toplam meyve ihracatının ise yüzde 14,4'ünü Rusya'ya gerçekleştirmiştir.

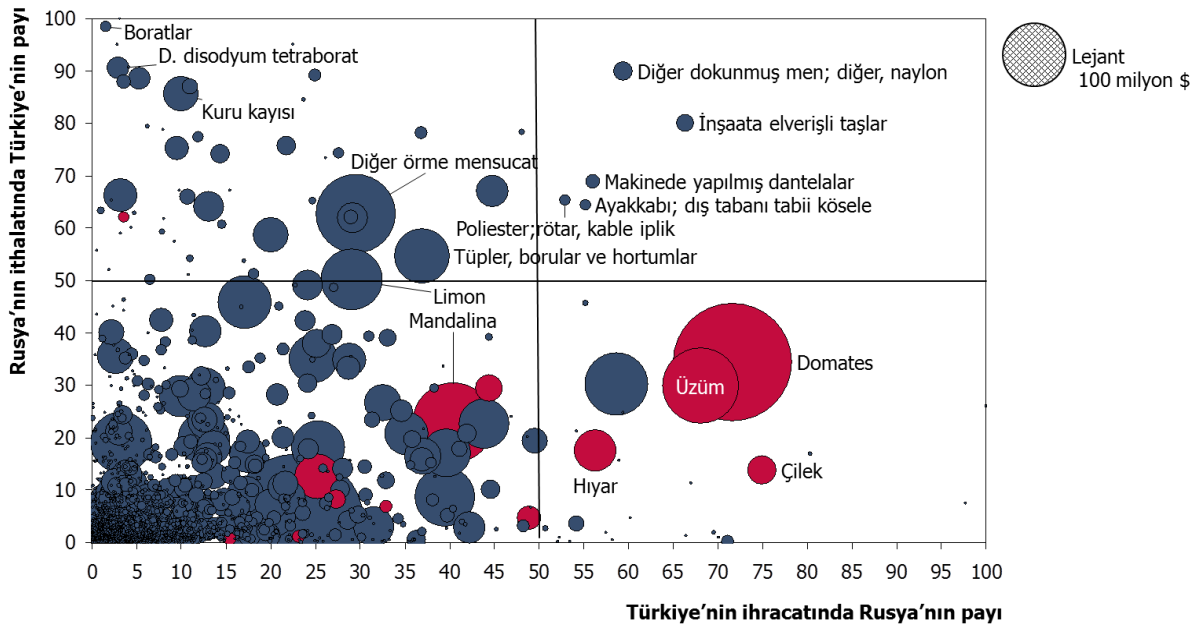
Şekil 2: Türkiye'nin Rusya'ya en çok ihraç ettiği beş ürün, 2014

İhracat	İhracattaki payı
2014, milyon \$	2014, %
Motorlu kara taşıtları 647	10,9
Meyve 623	10,5
Makine 578	9,7
Sebze 385	6,5
Elektronik 330	5,5

Kaynak: Birleşmiş Milletler COMTRADE, TEPAV hesaplamaları

Rusya'nın, 24 Kasım hadisesinden sonra, Türkiye'den ithalatı kestiği ürünleri belirlerken stratejik bir bakış açısına sahip olduğu görülmektedir. Özellikle sebze ve meyve ihracatında, Rusya'nın Türkiye'nin ana ihracat partneri olduğu söylenebilir.¹¹ Rusya'nın 1 Aralık 2015 tarihinde yayımladığı resmi belgelerde, Türkiye'den yapılacak ithalatta yaptırımın uygulanacağı 18 ürün açıklanmıştır. 18 üründen 13'ü sebze ve meyvelerden oluşmaktadır. Ürün bazlı analiz edildiğinde ise yaptırım uygulanacak ürünlerin Türkiye'nin Rusya'ya satmak için ürettiği ürünler olduğu anlaşılmıştır. Şekil 3'te arz ve talep açısından Türkiye-Rusya dış ticaretini incelenmiştir. Yatay ekseninde Türkiye'nin ihracatında Rusya'nın payı, dikey ekseninde ise Rusya'nın ithalatında Türkiye'nin payı gösterilmiştir. Yaptırım uygulanan ürünler kırmızı ile belirtilirken bu ürünlerin ağırlıklı olarak Türkiye'nin Rusya'ya sattığı ama Rusya'nın ağırlıklı olarak başka ülkelerden temin ettiği ürünler olduğu gözlemlenmiştir. Örneğin, Rusya'nın yaptırım uyguladığı ürünlerden domateste, Türkiye ihracatının yüzde 65'ini Rusya'ya gerçekleştirirken, Rusya'nın bu üründeki ithalatının yüzde 66'sını başka ülkelerden temin ettiği görülmektedir.

Şekil 3: Arz ve talep açısından Türkiye-Rusya dış ticaretine ve yaptırım uygulanan mallarına bakış

Kaynak: Birleşmiş Milletler COMTRADE, BACI veriseti, TEPAV hesaplamaları

Not: Daire büyüklükleri, Türkiye'nin Rusya'ya olan ihracatının hacmini göstermektedir. 1 Aralık 2015 tarihli resmi açıklamalarda yaptırım uygulanacağı bildirilen ürünler ise kırmızı renkle işaretlenmiştir.

¹¹Meyve ihracatında 2014'te 663 milyon dolarla İtalya en çok mal ithal edilen birinci pazarken, 622 milyon dolarlık ihracat ile Rusya en çok mal ithal edilen ikinci pazardır. Sebze ihracatında ise 385 milyon dolarlık ihracat ile Rusya en çok mal ithal edilen pazardır.

Yaptırım uygulanan ürünler arasında en fazla etki domates ihracatında hissedilecektir.

Türkiye 2014 yılında toplam 427 milyon dolar değerinde domates ihraç etmiştir. Domates ihracatının yüzde 65'i (276 milyon dolar) ise Rusya'ya yapılmıştır. Ayrıca, domates yaptırım uygulanan 18 ürün arasında, Rusya'ya en çok ihraç edilen üründür. İkinci ürün ise toplamda 363 milyon dolarlık ihracat ile mandalınadır. Mandalina ihracatının ise yüzde 45'i Rusya'ya yapılmaktadır. Listede yer alanlar ürünler arasında Rusya'nın yüzde 77'lik pazar payına sahip olduğu çilek de bulunmaktadır. Ancak, toplamda gerçekleştirilen ihracat 17 milyon dolardır. Çilek ihracatında yaşanacak şokun domateste yaşanacak şok kadar etkili olmayacağı öngörülmektedir.

Tablo 4: Rusya'nın ekonomik yaptırım uygulayacağı ürünler, 2014

Ürün	Türkiye'nin ihracatı, milyon dolar	Rusya'nın payı, %
Taze veya dondurulmuş domates	426,5	65%
Mandalina çeşitleri	362,8	45%
Tavuk-dondurulmuş karkas parçaları ve sakatat	231,5	7%
Taze ya da kurutulmuş üzüm	201,7	64%
Portakal	190,1	23%
Şeker kaplı olan ya da olmayan sakız	119,2	2%
Hıyar ve acun	77,1	66%
Taze elma	41,3	4%
Kuru ve taze soğan	36,7	51%
Taze şeftali	34,9	60%
Karanfil	30,7	8%
Taze kayısı	27,4	46%
Tuz, saf sodyum klorid	18,3	12%
Taze çilek	16,9	77%
Hindi - dondurulmuş karkas parçaları ve sakatat	13,3	44%
Taze armut	12,7	30%
Erik, çakaleriği	11,8	32%
Karnabahar ve brokoli	1,1	41%

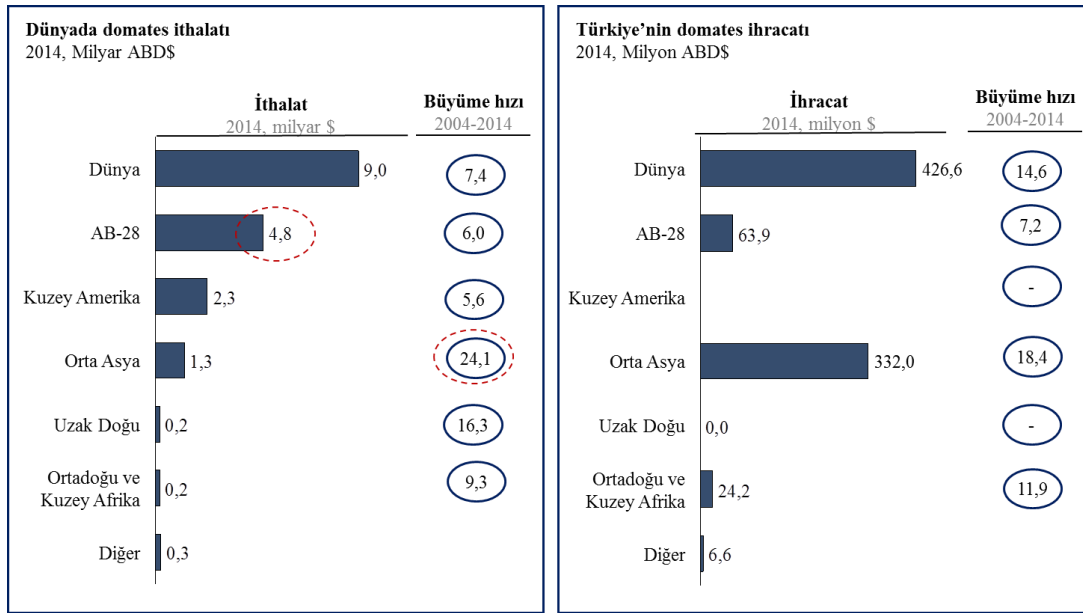
Kaynak: Birleşmiş Milletler COMTRADE, TEPAV hesaplamaları

Dünya, genelinde domates en çok AB-28, Kuzey Amerika ve Orta Asya ülkeleri tarafından talep ediliyor.¹² 2014'te dünya genelinde 9 milyar dolarlık ithalatı olan domatesin 4,8 milyarı AB-28 tarafından talep edilmiştir. AB pazarından sonra 2,3 milyar dolar ile en çok domates ithal eden bölge Kuzey Amerika'dır. Son on yılda ürünün

¹²Ülkelerin gruplandırılması, Dünya Ticaret Örgütü'nün International Trade Statistics 2014 raporu göz önünde bulundurularak yapılmıştır.

ithalatı yıllık yüzde 7,4 büyürken, AB ve Kuzey Amerika'nın ithalatı, daha yavaş büyümüştür.¹³ İçerisine Rusya'nın da dâhil edildiği Orta Asya bölgesi ise ithalatı en hızlı büyüyen bölgedir. Türkiye'nin ihracatı, son on yılda yıllık yüzde 14,6 ile hızlı bir büyüme sergilemiştir. Bu büyümede, özellikle Orta Asya'ya yapılan ihracatın yıllık yüzde 18,4 büyümesi etkili olmuştur.

Şekil 4: Dünyada domatesin ithalatının dağılımı ve Türkiye'nin ihracatının dağılımı¹⁴

Kaynak: Birleşmiş Milletler COMTRADE, TEPAV hesaplamaları

Türkiye'deki üreticiler, domates ihracatının AB yerine Rusya'ya yoğunlaşmasını temelde üç faktöre bağlamaktadır: (i) Rusya'nın artan talebi ile yüksek fiyatlar vermesi, (ii) Rusya'ya deniz yolu ile ulaşımın maliyetleri azaltıcı etkisi ve (iii) Rusya'nın paketleme standartlarında AB kadar kısıtlayıcı olmayışı. Avrupa'ya olan ihracatın az olmasının sebepleri ise; tarım ürünlerinin Gümrük Birliği kapsamında olmayışı ve beraberinde gelen ticareti kısıtlayıcı bariyerler, katı bir paketleme standardının olması (5 kg'lık aynı kalibrede ürünler), her üreticinin şartlarını sağlayıp edinemediği EUREPGAP (İyi Tarım Uygulamaları) sertifikasının eksikliği olarak listelenmektedir. AB pazarında fiyatlar, Rusya'ya oranla İspanya ve Hollanda gibi üreticilerin varlığından dolayı daha düşüktür. Ayrıca, Türkiye'nin ihraç ettiği domateslerin ağırlıklı olarak seracılıktan elde edildiği öğrenilmiştir.

¹³Yıllık büyüme hızları 2004-2014 aralığı için yıllık bileşik büyüme oranı (Compound Annual Growth Rate – CAGR) ile hesaplanmıştır.

¹⁴Ülkelerin dış ticaret rakamlarını Birleşmiş Milletlere bildirmesiyle oluşturulan COMTRADE veritabanında, bazı ülkeler için 2014 değerleri mevcut değildir. Suriye gibi politik gerilimlerin yaşandığı bazı ülkelerin ise son birkaç yıla ait istatistikleri bulunmamaktadır.

Bu sebeple, hedef pazarın yılın 12 ayı satışların sürdürülebileceği pazarlar olması, pazar seçiminde önemli bir kriterdir. AB pazarında, İspanya ve Hollanda domateslerinin Nisan ayından itibaren piyasaya girmesi, Türkiye'deki üreticilerin satış sürekliliğini sağlamalarında güçlüğe neden olmaktadır. Avrupa'ya gönderilen ürünlerin kara yoluyla gitmesi de maliyeti arttıran bir diğer faktördür. Kuzey Amerika pazarında ise domates ithalatının yüzde 85'i Amerika tarafından gerçekleştirilirken talebin Meksika tarafından karşılandığı görülmüştür. Navlun bedelindeki büyük farklar ve ürünün uzun yola dayanıksızlığından ¹⁵ ötürü Türk üreticilerinin Meksika ile rekabet edebilmesi olası gözükmemektedir.

İhracattaki Gelir Kaybını Telafi Etmek: Alternatif pazarlara yönelme

Türkiye, 24 Kasım hadisesinden sonra ihracata gelen yaptırımlardan asgari düzeyde etkilenmek için, yeni pazarlar bulmak zorundadır. Türkiye'nin domates ihracatında Rusya'dan sonra en çok ürün ihraç ettiği pazar 24 milyon dolarlık ihracat ile Ukrayna, 23 milyon dolarlık ihracat ile Bulgaristan, 21 milyon dolarlık ihracat ile Romanya olarak sıralanmaktadır. Ukrayna'nın aynı yılda toplam domates ithalatı 56 milyon, Bulgaristan'ının 28 milyon, Romanya'nın ise 58 milyon dolar değerindedir. Türkiye'nin tarımsal ve hayvansal ürünlerde önemli partnerlerinden olan Ortadoğu ve Kuzey Afrika'nın toplam domates ithalatı ise 0,2 milyar dolar değerindedir. ¹⁶ Türkiye'nin hali hazırda satış yaptığı bu pazarların Rusya'ya olan 276 milyon dolarlık ihracatı absorbe etmek için oldukça küçük oldukları gözlemlenmektedir.

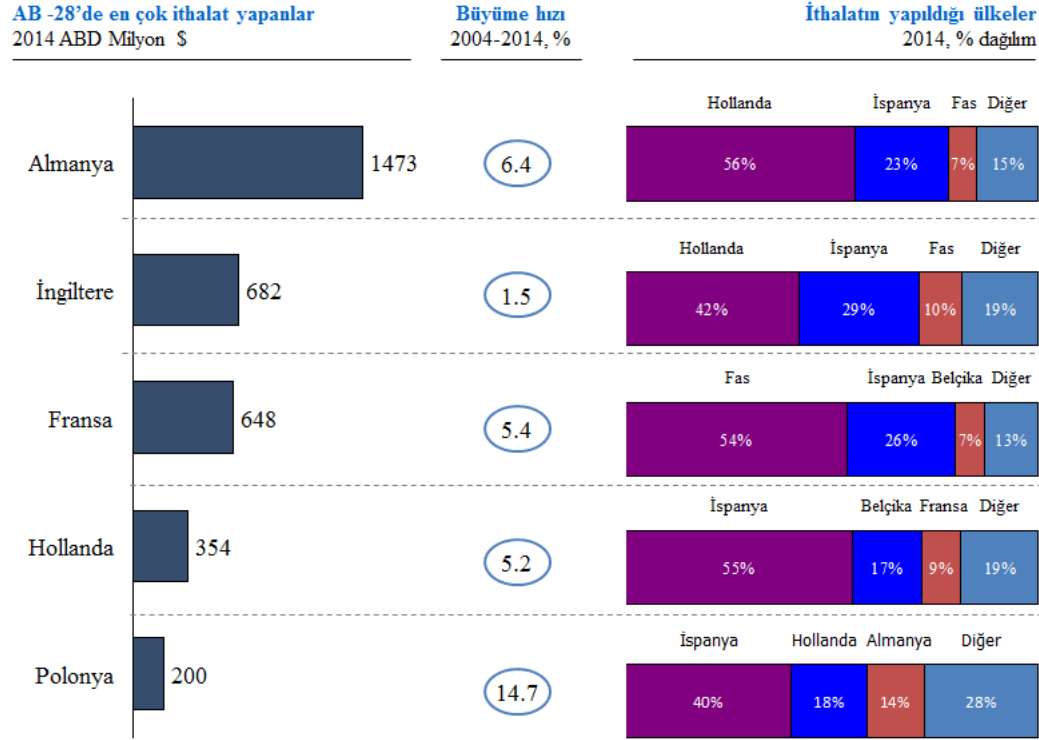
Türkiye domates ihracatını Rusya ile yaşanan kriz çözülene kadar Avrupa pazarına yönlendirebilir. Kuzey Amerika pazarında Meksika'nın navlun ücretleri ile elde ettiği rekabet üstünlüğü, MENA ve Uzakdoğu'daki pazarın darlığı, domates ihracatı için kısa vadede Avrupa pazarını en önemli alternatif haline getirmektedir. Avrupa pazarında domates ithalatı sırasıyla en çok Almanya, İngiltere, Fransa, Hollanda ve Polonya tarafından gerçekleştirilmektedir. Avrupa pazarında, Amerika pazarına kıyasla daha rekabete açık bir pazar dağılımı mevcut olsa da pazarın Hollanda, İspanya ve Fas tarafından paylaşıldığı görülmektedir. Küresel düzeyde ise Hollanda, dünyadaki en büyük domates ihracatçısıyken, bu ülkeyi Meksika, İspanya, Fas ve Türkiye takip etmektedir. Meksika'nın ağırlıklı olarak Amerika pazarı için üretim yaptığı ve daha uzakta olması; Hollanda, İspanya ve Fas'ı, Rusya'nın domates ihracatını karşılayabileceği boyutlarda üretim yapan alternatif pazarlar haline getirmektedir. Bu durumda Rusya'nın

¹⁵ Domates, dünyada ortalama 1815 km'den ithal edilmektedir.

¹⁶ Kuzeydoğu ve Orta Afrika ülkelerindeki talebin beklenenden daha düşük çıkması neticesinde, ülkelerin karşılıklı beyanlarının konsolide edilmesiyle oluşturulan BACI veriseti kontrol edilmiştir. Bu verisetinde de bölgenin domates ithalatı 2013 yılı için 0,4 milyar dolar olarak bulunmuştur.

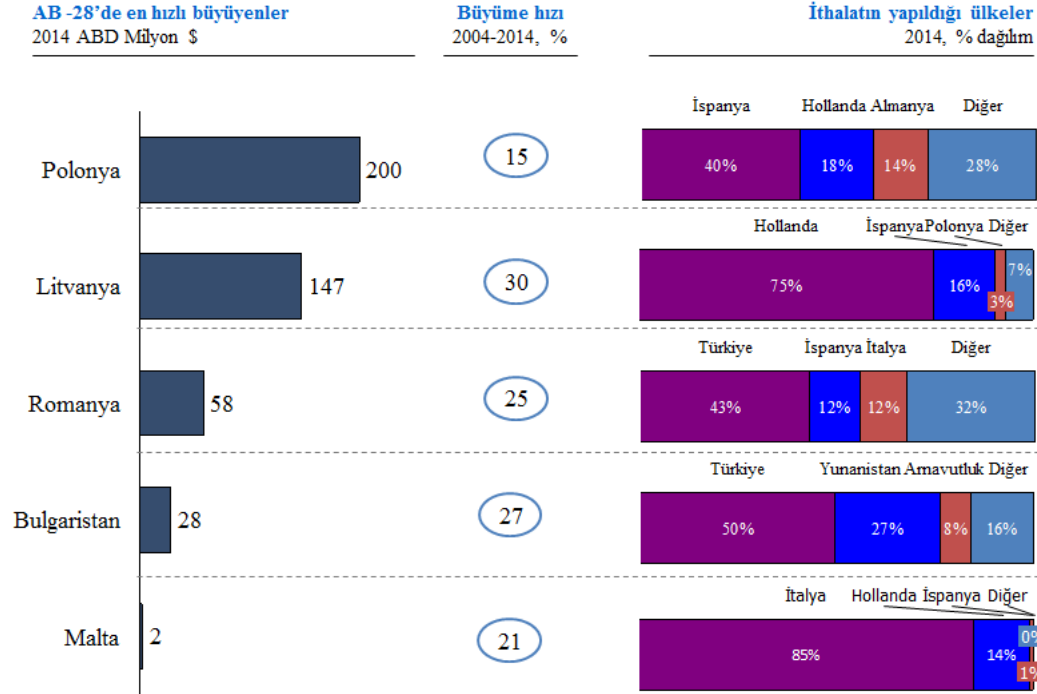
Türkiye'den almayacağı domatesleri bu pazarlardan alacak olması, Hollanda, İspanya ve Fas'ın şu anda yoğun olarak ihracat yaptığı ülkelerde arz eksikliğine neden olabilir. Bir başka deyişle, Rusya'nın talebinin Türkiye'den diğer üreticilere kayması, diğer üreticilerin hali hazırda yoğun olarak ihracat yaptığı pazarlarda, Avrupa pazarında, Türkiye için bir fırsat alanı oluşturabilir.

Şekil 5: AB pazarında en çok domates ithalatı yapan ülkeler

Kaynak: Birleşmiş Milletler COMTRADE, TEPAV hesaplamaları

Ürünü en çok ithal eden ilk 5 Avrupa pazarında, Polonya haricindeki ülkelerin talebi dünya geneline oranla yavaş artmaktadır, domates ihracatı Avrupa pazarında talebi hızla artan Polonya ve Litvanya gibi ülkelere de yönlendirilebilir. Ürünün talebi dünya genelinde yıllık yüzde 7,4 büyürken, büyük Avrupa pazarlarında talep nispeten daha yavaş büyümektedir. Polonya'da ise talep yıllık yüzde 15, Litvanya'da yüzde 30, Romanya'da yüzde 25 büyümektedir. Bu pazarlarda da Avrupa'daki diğer pazarlara benzer şekilde, İspanya ve Hollanda ana ihracatçılarıdır. Romanya ve Bulgaristan'da Türkiye'nin hali hazırda ana ihracat partneri oluşu, Türkiye'den üreticilerin AB pazarına entegrasyonunda ticaret bariyerlerini by pass edebildiklerine işaret etmektedir.

Şekil 6: AB pazarında domates ithalat en hızlı büyüyen ülkeler

Kaynak: Birleşmiş Milletler COMTRADE, TEPAV hesaplamaları

Rusya'nın uyguladığı yaptırımlardan asgari düzeyde etkilenmek için, kısa vadede Avrupa pazarına yapılacak ihracatın desteklenmesi düşünülebilir. Avrupa pazarlarının, ağırlıklı olarak Hollanda ve İspanya'dan domates ithal ediyor olmaları ortalama ithalat menzillerinin kısa olmasına neden olmaktadır. Örnek vermek gerekirse, Romanya, Bulgaristan ve Polonya haricindeki diğer ülkelerin ortalama ithalat menzili Türkiye'yi kapsamamaktadır. Romanya, Bulgaristan ve Fransa haricindeki ülkelerin ortalamada Türkiye'nin Rusya'ya ihraç ettiği domatesten daha pahalı domatesleri ithal ettiği gözükmemektedir. İhracatın, Romanya, Bulgaristan ve Fransa'ya yönlendirilmesi durumunda, bu pazarlara ihracatın, fiyat ve navlun ücretlerini göz önünde bulundurarak desteklenmesi gerekebilir. Diğer pazarlar için fiyat rekabetinin korunabilmesi için hedef pazarların ortalama ithalat menzillerine geliştirmesine neden olabilecek destekler verilebilir. Özellikle deniz yoluna oranla daha pahalı olan karayolu taşımacılığının doğuracağı yüksek navlun ücretleri göz önünde bulundurularak Türkiye'deki ihracatçılar desteklenebilir. Nisan ayından sonra İspanya ve Hollanda'nın satışları ile daralacak Avrupa pazarının özellikle kışlık domates ihracatı için desteklenmesi gerekmektedir.

Tablo 5: Domates ihracatında Türkiye'nin fiyat rekabet pozisyonu

	Türkiye'ye uzaklığı (km)		Ortalama ne kadar uzaklıktan ithal ediyor (km)	İthalat birim değeri (\$/kg)		Türkiye'nin ihracat birim değeri (\$/kg)
Romanya	442	✓	1106	1,06	✓	1,21
Bulgaristan	502	✓	560	0,61	✓	1,02
Malta	1378		881	1,76		
Polonya	1386	✓	1870	1,43		1,33
Litvanya	1543		1531	1,44		1,24
Almanya	2038		735	1,98		1,40
Hollanda	2210		1455	1,53		1,34
Fransa	2256		1485	1,17	✓	1,24
İngiltere	2502		906	1,65		1,63
Rusya	1758	✓	2561	1,23		1,20
Türkiye'nin uzaklığı ortalama ithalat mesafesinden daha az Türkiye'nin ülkeye ihracatının birim değeri, ülkenin ithalatının ortalama birim değerinden daha yüksekse						

Kaynak: Birleşmiş Milletler COMTRADE, GEODIST veritabanı, TEPAV hesaplamaları

Turizm Sektöründe Rus Turistler

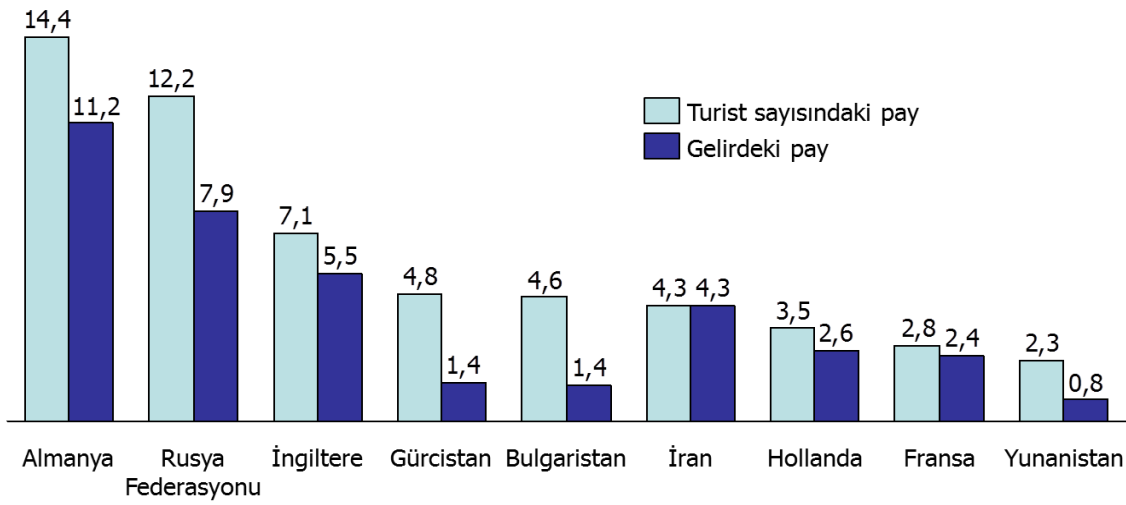
Rusya 2014 yılında 4,47 milyon ile Türkiye'ye, Almanya'dan sonra, en fazla turist gönderen ikinci ülke konumundadır. Türkiye'ye gelen toplam turist sayısının yüzde 12,2'ini Rus turistler oluşturmaktadır (Şekil 7). 2014 yılında 34 milyar dolar civarında olan toplam turizm gelirin Rus turistler, kişisel harcamalar kaynaklı ve paket turları kapsamında 2,7 milyar dolar katkı sağlamışlardır. Rus turistlerin gelir grupları incelendiğinde, Türkiye'ye gelenlerin yüzde 79'nun orta gelirli ve yüzde 11'nin düşük gelirli olduğu görülmektedir ¹⁷. 2015 ve 2014 yıllarının üçüncü çeyrekleri ¹⁸ karşılaştırıldığında, orta gelirli Rus turist sayısında yüzde 18, düşük gelirli Rus turist sayısında

¹⁷TÜİK, Turizm verileri

¹⁸Üçüncü çeyreğin seçilmesinin nedeni, turizm sektörünün en canlı olduğu yaz ayları dönemine denk gelmesidir.

yüzde 13 azalma görülmüştür. Gelenlerin büyük çoğunluğunu oluşturan orta gelirliilerin aynı dönemde kişisel kaynaklı harcamalarının yüzde 36, paket turları kapsamındaki harcamalarının yüzde 26 düştüğü görülmüştür.¹⁹ Hem gelirden hem de gelen turist sayısındaki azalma, Rusya'nın 2015 yılında girdiği ekonomik krizle açıklanabilir.²⁰ Diğer yandan, Rus turistlerin toplam turist sayısı içerisindeki payına göre, turizm gelirine katkısı nispeten düşüktür. Bunun sebebi, rublenin TL karşısında euro veya dolara göre daha az değerli olmasıdır.²¹

Şekil 7: Toplam içerisinde Rus turist sayısı ve tur paketi kapsamında harcamalarının payı, %

Kaynak: Kültür ve Turizm Bakanlığı; TEPAV hesaplamaları

2014 yılında cari işlemler dengesinde Rusya kaynaklı gelir içerisinde bavul ticareti 4,3 milyar dolardır.²² Rusların bavul ticaretiyle cari işlemler dengesine yaptığı katkı, seyahat/turizm harcamalarıyla sağladıkları katkıdan çok daha fazladır (Şekil 8).

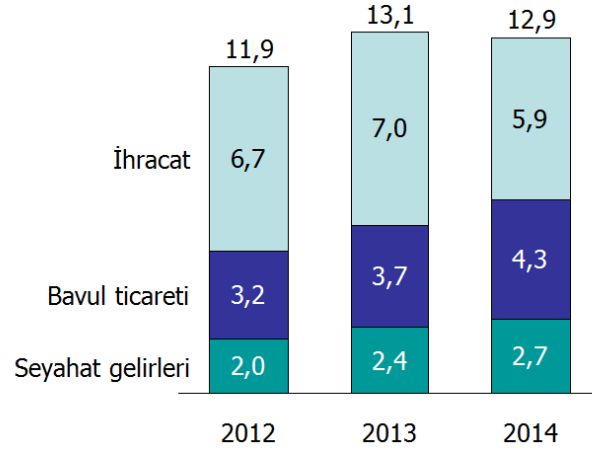
¹⁹TÜİK, Turizm verileri

²⁰<http://www.forbes.com/sites/markadomanis/2015/01/06/russias-currency-crisis-continues-the-ruble-is-crashing-again/>

²¹Talebi en yüksek rezervler olarak örnek olması açısından kullanılmıştır.

²²Rus turistlerin Türkiye'yi ziyaret sebeplerini incelediğimizde, %89'u seyahat ve eğlence amaçlı; %3,6'sı alışveriş amaçlı gelmektedir.

Şekil 8: Cari işlemler dengesinde Rusya kaynaklı gelir kalemleri, milyar ABD \$

Kaynak: TCMB, TÜİK; TEPAV Hesaplamaları

Aralık ayı başında Türkiye ile Rusya arasında yaşanan krizden sonra, Rusya Federasyonu devleti vatandaşlarına Türkiye'ye turist olarak gitmeme çağrısında bulunmuştur. Rusya'dan Türkiye'ye turist akışını sağlayan Türk aracılardan faaliyetleri yasaklanmıştır.²³ Diğer yandan, 2014 yılından buna yana Rus turist sayısındaki düşüş, iki ülke arasında yaşanan krizden çok önce başlamıştır. Fakat Rus vatandaşları, devlet yetkililerinin çağrılarına uyarsa, 2016 yılında Türkiye'ye gelen Rus turist sayısında dramatik bir düşüş yaşanabilir.

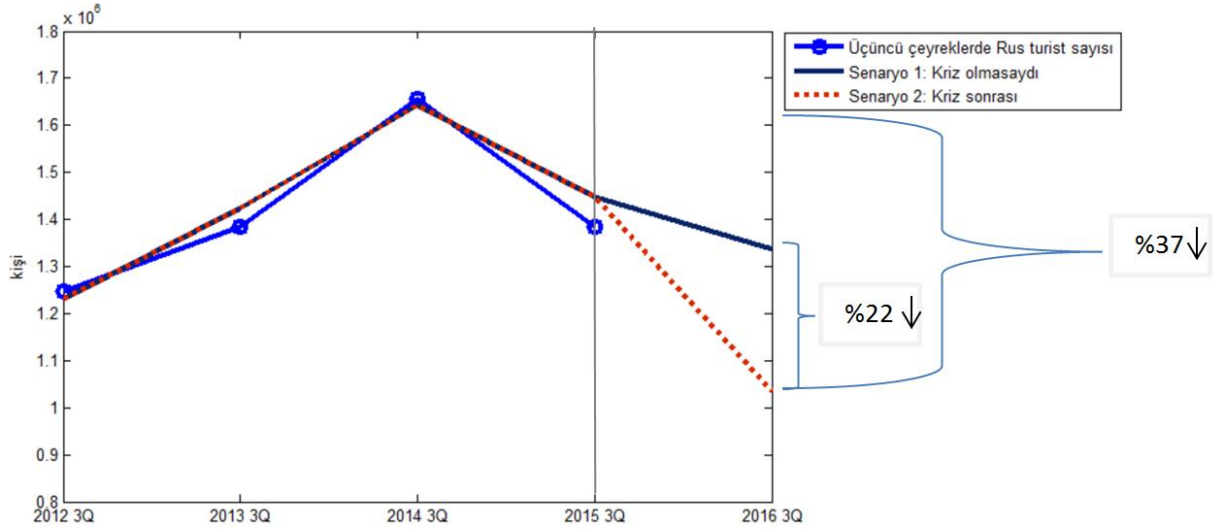
2014 üçüncü ile 2015 üçüncü çeyrekleri karşılaştırıldığında Rus turist sayısında yüzde 16 düşüş gerçekleştiği görülmüştür. Eğer Rusya ile Türkiye arasındaki kriz yaşanmasaydı 2016 üçüncü çeyreğindeki Rus turist sayısı, tahminimize göre 2013'teki seviyesine geri dönecekti. Kriz sonrasında, 2015 yılından 2016 yılına kadar gelen Rus turist sayısının 1 milyon düşeceği varsayılmıştır. Bu varsayım altında, 2014 yılıyla karşılaştırıldığında 2016 yılında Türkiye'ye gelen turist sayısının yaklaşık yüzde 37 azalacağı tahmininde bulunulmuştur (Şekil 9). Rusya'nın yaptırımları sonucu oluşan negatif şoktan, 2014'ten sonraki düşüş trendi ayırıldığında; 2016'da beklenenden yüzde 22 daha az turist gelebileceği öngörülmüştür. Buna göre, 2016 yılında politik krizden dolayı Rus turist sayısındaki azalma nedeniyle turizm gelirlerinde 585 milyon dolar azalma olacaktır. Dolaylı etkiyle beraber turizm gelirinde 1,1 milyar dolar düşüş yaşanması beklenmektedir.

Turist sayısındaki azalma aynı zamanda, bavul ticaretinden elde edilen gelirleri de etkileyecektir. Kriz sebebiyle yüzde 22'lük düşüş varsayımı altında, bavul ticareti gelirinin

²³<http://www.theguardian.com/world/2015/nov/28/vladimir-putin-calls-for-greater-sanctions-against-turkey>

doğrudan 950 milyon dolar düşecektir. Dolaylı etkiyle beraber kaybedilen gelirin 1,7 milyar dolar olması beklenmektedir.

Şekil 9: Rus turist sayısında tahmin edilen düşüş ²⁴

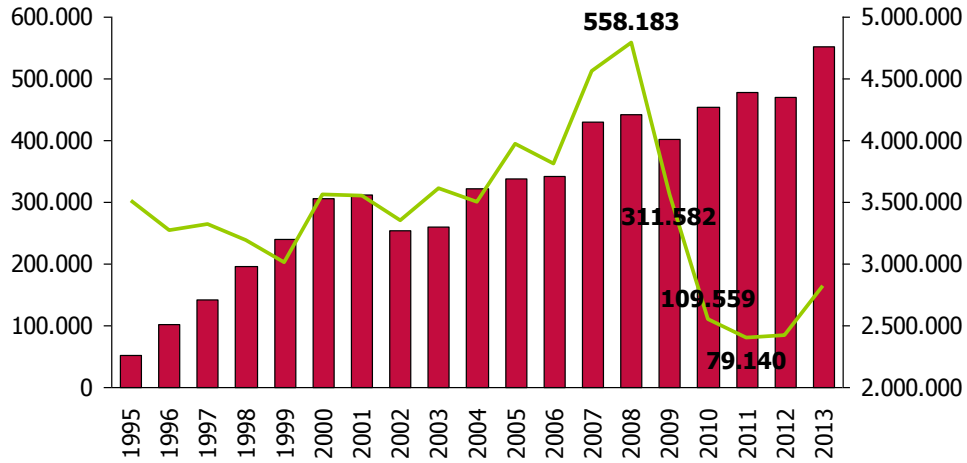

Kaynak: TÜİK, TEPAV Hesaplamaları

Türkiye ve İsrail arasında 2009'da Davos zirvesindeki gerginlikle başlayan 2010'da Mavi Marmara kriziyle devam eden dönemde Türkiye'ye gelen İsraili turist sayısında ciddi bir düşüş yaşanmıştır. Aynı dönemde küresel ekonomik krizin etkileri de hissedildiği için Türkiye'ye gelen İsraili turist sayısında 2008-2011 arasında %85 civarındaki azalmanın gerekçelendirmesini tek başına Mavi Marmara krizine bağlamak doğru olmayacaktır. Ancak karşılaştırma yapabilmek adına İsrail'de ikamet eden kişilerin İsrail'den çıkış sayıları incelendiğinde, düşüşün sadece 2009 yılında %5 oranında olduğu görülmektedir. Hâlbuki İsraili turistlerin Türkiye'ye gelişleri 2010 ve 2011 yıllarında azalmaya devam etmiş, 2012 yılında çok küçük bir artış yaşanmıştır. Bu durum Rusya'dan gelecek turistler açısından da bir uyarı niteliğindedir. Zira düşüşün İsrail'de olduğu kadar ciddi bir hale gelmemesi için belli politika ve önlemleri 2016 yaz sezonuna kadar uygulamaya koymak gerekmektedir.

²⁴Tahminimizde *linear interpolation* yöntemi kullanılmıştır.

Şekil 10: İsrail'den Türkiye'ye gelen turistler (sol eksen) ve İsrail'den yapılan toplam çıkışlar (sağ eksen), 1995-2013

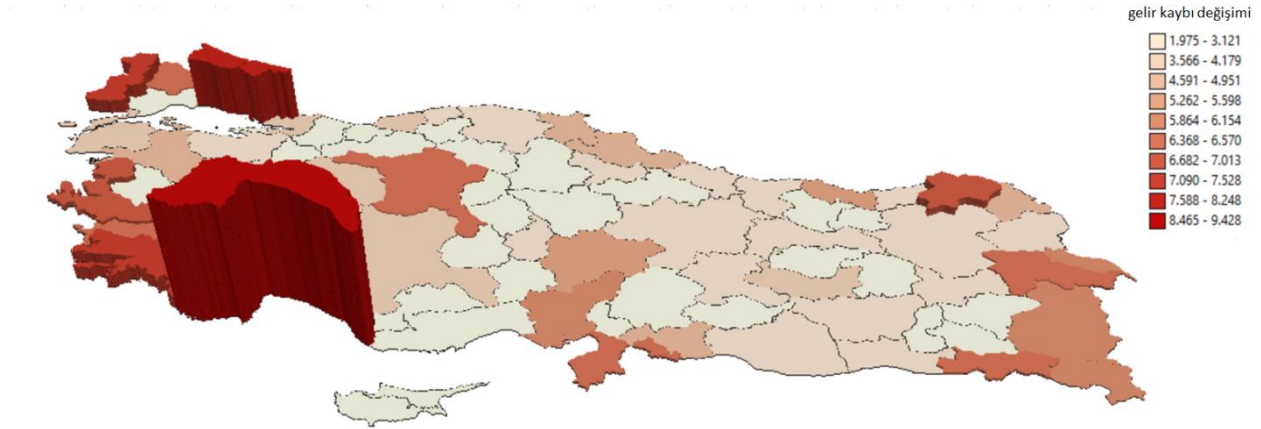
Kaynak: TÜİK, TEPAV Hesaplamaları

Turizm gelirlerinde Rusya kaynaklı düşüş Türkiye'nin deniz turizminin lokomotifi olan ve Rus turistlerin yüzde 85'ni çeken Antalya'yı büyük oranda etkileyecektir. İkinci en çok etkilenen ilin İstanbul olması beklenmektedir. Bu iki ilden sonra en çok etkilenen bölge Ege kıyıları olacaktır. Tahminimiz doğrultusunda, 2016 gelecek Rus turist sayısı politik krizden dolayı beklenenden %22 daha az gerçekleşirse Antalya'nın turizm geliri doğrudan 497 milyon dolar azalacaktır. Gelen Rus turistlerin kişi başına düşen bavul ticareti değeri de hesaba katılırsa, Rus turist sayısındaki düşüş 2016 yılında Antalya ekonomisine doğrudan 1,3 milyar dolar zarar verebilir. Dolaylı etkiyle beraber Antalya ekonomisi toplamda yaklaşık 2,4 milyar dolar zarar görebilir. 2016 yılında İstanbul'un Rus turist sayısındaki azalmadan kaynaklı turizm gelirinin doğrudan 58 milyon dolar düşeceği tahmin edilmektedir. Bavul ticareti hacmiyle beraber, toplam zarar doğrudan 154 milyon dolar olabilir (Şekil 10). Dolaylı etkiyle beraber İstanbul ekonomisi toplamda 280 milyon dolar zarar görebilir.²⁵²⁶

²⁵ Dolaylı etkilerin hesaplanmasında çarpan etkisi kullanılmıştır.

²⁶ İl ekonomilerinin gelir kaybı cari fiyatlarla hesaplanmıştır.

Şekil 11: Rus turist sayısındaki azalmadan en çok etkilenen il ekonomileri, gelir kaybı değişimi ²⁷

Kaynak: TÜİK, TEPAV Hesaplamaları

Sonuç

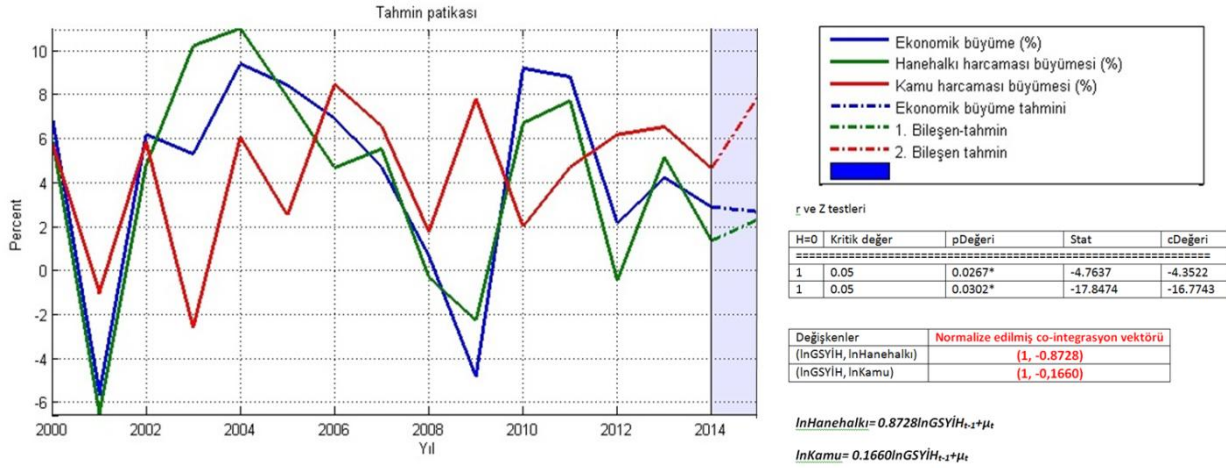
Rusya'nın Türkiye'ye yönelik ekonomik yaptırımlarının, Türkiye ekonomisine yaklaşık 2,3 ile 8,3 milyar dolar (reel) aralığında zarar vereceği hesaplanmıştır. Bu bağlamda, Rusya yönlü şokun 2016 yılında büyümeyi 0,15 ile 0,90 puan aralığında düşüreceği öngörülmüştür. Baz senaryomuza göre, 2016 yılındaki büyüme 0,44 puan düşecektir. Yaptırımların doğrudan etkileri kadar, dolaylı etkilerinin de olacağı düşünülmektedir. Baz senaryomuzda ihracatta, turizm ve bavul ticaretindeki doğrudan etkinin yaklaşık 2,5 milyar dolar (reel) olacağı tahmin edilmektedir. Dolaylı etkiyle beraber, gelir kaybının neredeyse iki katına çıkacağı düşünülmektedir. Rusya'ya mal ihraç edenler alternatif pazarlara yönelemezse ihracattaki kaybın gerçekleşmesi kaçınılmazdır. Sektör üreticilerinin zararının telafi edilmesi için devlet sübvansiyonları gerekebilir. Turizm sektöründe gerçekleşecek gelir kaybı, Rus turist sayısının Rusya yaptırımlarından dolayı 1 milyon düşeceği varsayımı altında yapılmıştır. Eğer turist sayısı bu rakamdan daha fazla düşerse, turizm sektörünün zararı daha fazla olacaktır. Turizm sektörüne yönelik bütün senaryolar altında, yaptırımların zararından en çok etkilenecek il Antalya'dır.

²⁷Türkiye'ye gelen toplam 4,47 milyon turistten 3,48 milyonu Antalya'ya gelmektedir. Geriye kalan yaklaşık 1 milyon turisti illerin turist çekme potansiyeline göre dağıtılmıştır. İllerin turist çekme potansiyelini bulmak için illere gelen toplam turist sayıları, Antalya'ya gelen Rus turistlerin sayısı baz alınarak bölünmüştür. İl bazında elde edilen rakamlar, Rus turistlerin kişi başı kişisel ve paket tur harcamaları ve kişi başına bavul ticareti değeri toplamıyla çarpılmıştır. Hipotetik rakamlar, 1 milyon Rus turist sayısı düşüşü varsayımı altında; 4,47'ye bölünmüştür.

EK – Marjinal Tüketim Eğilimi

2000 ile 2014 yılları arasındaki periyod için yaptığımız GSYİH'nın ana alt bileşenleriyle hanehalkı tüketim harcamaları ve kamu tüketim harcamaları eşbütünleşme analizinde (*co-integration analysis*), bu değişkenlerin ekonomik büyüme ile aralarındaki stokastik davranıştan dolayı var olan ilişki katsayıları tahmin edilmiştir. ²⁸29³⁰31 Buna göre, hanehalkı tüketim harcamalarındaki büyümenin, ekonomik büyüme ile eşbütünleşme katsayısının ³² 0,87 olduğu bulunmuştur (Şekil 11). ³³ Bu katsayı, daha sonra Rusya'nın yaptırımlarıyla gerçekleşecek olan doğrudan gelir kaybının dolaylı etkisini bulmak için kullanılmıştır.

Şekil 12: Ekonomik büyüme ve bileşenleri: marjinal tüketim eğilimi

Kaynak: TÜİK; TEPAV Hesaplamaları

²⁸Razzaq., et. al, 2015, *Dynamic Relationship between Income and Consumption: A Time Series Analysis of Spain, Developing Country Studies*

²⁹Martin., D and Guarda., P. , 2015, *Long-run and Short-run fluctuations: Measuring cohesion in the frequency domain*, Clark University

³⁰Tsay., S.R., 2011, Lecture Notes 5: Co-integration; Unit root Stationary VARMA Model, University of Chicago

³¹Eşbütünleşme analizinde, ilişki katsayılarını tahmin etmek için *VEC model* kullanılmıştır. 2015 yılı büyüme tahmini için Monte Carlo simülasyonu kullanılmıştır.

³²Eşbütünleşme katsayısı aynı zamanda marjinal tüketim eğilimini göstermektedir.

³³Kamu harcamalarının GSYİH'ye etki katsayısı 0,16'dır.